

Glava III

Socijalna i politička filozofija Ogista Konta: pozitivistička utopija i religija čovečanstva

I. ŽIVOT I DELA OGISTA KONTA

U prethodnim glavama smo dali opširnu osnovu za razumevanje nastanka sociologije. Bilo bi možda korisno da u ovom uvodnom paragrafu iznesemo glavne faktore koji su motivisali pionire sociologije. U svakom slučaju, to je bila kombinacija želje za poboljšanjem društva i interesa za evoluciju društva. Svi su se prvenstveno bavili odnosom sociologije prema problemu društvenog progressa i socijalne pravde. Kont i Vord su mislili da nauka o društvu može da unapredi socijalnu pravdu i ubrza društveni progress propovedanjem jevanđelja društvenog progressa ili svesnog vođenja i usmeravanja društvene evolucije. Njima se činilo da se pouka koju društvene nauke treba da daju sastoji u tome da društveni procesi mogu i treba da budu pod kontrolom društvenog razuma dobro naoružanog pouzdanom naukom o društvu. Spenser, Samner i Gumplovic su, kao i Kont i Vord, iskreno bili zainteresovani za odnos nauke o društvu prema društvenom progressu, ali su imali potpuno oprečan stav prema problemu društvene kontrole nad evolucijom društva. Oni su verovali da je poenta nauke o društvu u tome što pokazuje da čovek ne treba da se upliće u procese društvenih promena, već treba da dopusti da se one odigravaju pod kontrolom prirodnih evolutivnih zakona koji automatski funkcionišu. Međutim, svi ovi pioniri su se slagali u tome da glavni razlog za postojanje sociologije treba tražiti u generalizacijama koje ona može dati o društvenim promenama i društvenoj reformi. Morgan je bio više zainteresovan za snage, faktore i stupnjeve društvene evolucije, nego za društvenu reformu. Međutim, on nije bio ravnodušan prema reformi i njegove su simpatije bile otvoreno na strani škole čiji su predstavnici bili Kont i Vord.

Mada nijedan od pripadnika takozvane »organizmičke škole« sociologije, kao što su Liljefeld, Šefle, Vorms i dr., ne bi zaslužio da mu se posveti posebna glava u ovom odeljku knjige o pionirima sociologije, mi bismo ipak posvetili jednu glavu celoj grupi da nije ranije dat rezime o ovim piscima u delu *Društvena misao od pouke do nauke* (*Social Thought from Lore to Science*, I, pp. 677 ff.) koje su napisali Barns i Beker. Pored toga, u ovaj tom su uključene Kontove i Spenseroeve ideje o ovom problemu i blize odredbe koje su o ovoj doktrini dali Fuje i Hobhauz.

Prošlo je više od jednog veka otkako je Kont objavio čuveni plan svoje opšte socijalne filozofije pod naslovom *Program naučnog rada potrebnog za reorganizaciju društva*¹. Posle više od jednog veka, koliko je prošlo od Kanta, pojavile su se mnoge jednostrane filozofije društva i mnogi nepotpuni planovi za reformu društva. Međutim, poslednjih godina mnogi pisci, kao Hobhauz i Elvud ipak teže da se vrate na Kontove pozicije smatrajući da nam je potrebna jedna široko zasnovana filozofija društva. Ona bi trebalo da obuhvati razmatranje bioloških, psiholoških i istorijskih faktora, kao i program društvene reforme koja će dovesti do poboljšanja tehničke, efikasnosti i morala. Razvija se i nepoverenje u »čistu« demokratiju prošloga veka. Raste osećanje da treba sve više da nastojimo da na pozicije političke i društvene vlasti dovodimo onu intelektualnu aristokratiju za koju je Kont verovao da će dati željeno rukovodstvo u obnovi evropskog društva. U svetlosti gore iznetih činjenica jedna kratka analiza Kontove političke i socijalne filozofije može biti od praktičnog, a i od istorijskog interesa onima koji proučavaju filozofiju i nauku o društvu.

Ogist Kont je rođen u Monpeljeu 1789. godine i više obrazovanje stekao ga je u École polytechnique. U mladosti je šest godina bio prislan prijatelj i vredan učenik progresivnog francuskog mislioca Sen Simona.² To prijateljstvo se naglo prekida 1824. godine posle čega je Kont bez ikakvog osećanja zahvalnosti omlađavao svog učitelja. Oni su se razlikovali najviše u stepenu

poverenja u revolucionarnu filozofiju i tendencije toga vremena, pri čemu je Kont zauzimao konzervativnije stanovište od Sen Simona.

Kontovo prvo značajnije delo je njegov plan socijalne filozofije koji smo već pomenuli.³ Prvi put je zvanično izneo principe svoje pozitivističke filozofije u predavanjima koja je držao u svojoj kući 1826. godine, gde je među slušaocima imao i tako ugledne ljude kao što je bio nemački naučnik Humbolt.

Prvo Kontovo veliko delo *Kurs pozitivne filozofije* (*Cours de philosophie positive*) pojavilo se između 1830. i 1842. godine. Od 1836. do 1846. godine bio je ispitivač na École polytechnique. Pošto je bio otpušten sa tog položaja, izdržavali su ga uglavnom njegovi učenici i poštovaoci. Prijateljstvo sa Klotildom de Vo, tokom 1845—1846. godine, nesumnjivo je znatno doprinelo Kontovoj pohvali ženama, što se naročito manifestovalo u njegovom delu o politici. Osnovao je Pozitivističko društvo 1848. godine. Kontovo poslednje i najznačajnije delo *Sistem pozitivne politike* (*Système de politique positive*) pojavilo se između 1851. i 1854. godine. Umro je 1857. godine.

U delu *Kurs pozitivne filozofije* Kont je, detaljnije nego u svojim ranijim skicama i ogledima, obradio svoje glavne teorijske stavove. Između ostalog, Kont u ovom delu govori o hijerarhiji nauke; o nužnosti i prirodi sociologije, kao i o njenoj podeli na socijalnu statiku i socijalnu dinamiku; i o zakonu o tri stupnja intelektualnog progressa, sa obimnim ilustracijama i potvrdom iz istorije. U *Sistemu pozitivne politike* on detaljno iznosi svoja teorijska učenja i njihovu praktičnu primenu u izgrađivanju jedne »pozitivne« ili naučno isplanirane zajednice. Iako su mnogi skloni da tvrde da je *Philosophie** glavni Kontov doprinos sociologiji, to nije tačno. Mada je *Politique*...** opširnija, složena, puna fraziranja i ponavljanja, skoro sve glavne Kontove postavke razrađene su u ovom delu mnogo zrelije i detaljnije nego u *Philosophie*...⁴

³ Za spisak Contovih dela videti: Maurice Defourny, *La Sociologie positiviste d'Auguste Comte* (Louvain, 1902), pp. 19—22.

* Misli se na *Kurs pozitivne filozofije*. — *Prim. red.*

** *Sistem pozitivne politike*. — *Prim. red.*

⁴ Ovo je sam Comte posebno naglašavao, a takođe i G.H. Lewes i Frederic Harrison. O žestokom napadu na *Politique* videti *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, VIII, (1896), 506.

¹ Videti kratak članak o ovom predmetu u »American Journal of Sociology«, January, 1922, pp. 510—13. Za opširnije bio-bibliografske podatke o Comtu videti H.E. Barnes and Howard Becker, *Social Thought from Lore to Science* (2 vols.; Boston, 1938), I, xlii-xlvi.

² Videti W.H. Schoff, *A Neglected Chapter in the Life of Comte*, »Annals of the American Academy of Political and Social Science, VIII (1896), 491—508.

II. KONTOV OPŠTI DOPRINOS TEORIJI O DRUŠTVU

Najistaknutiji poznavaoци Kontove socijalne filozofije smatraju da je Kont značajniji po svojoj izvanrednoj sposobnosti za sintetizovanje i organizaciju, nego po tome što je razvio nova i originalna učenja o društvu. On je mnogo crpao od pisaca iz oblasti socijalne filozofije, od Aristotela do Sen Simona. Od Aristotela je preuzeo osnovne pojmove o društvenoj organizaciji, odnosno o raspodeli funkcija i ujedinjavanju napora. Od Hjuma, Kanta i Gala prihvatio je pojmove o pozitivizmu u metodi i fizičkoj psihologiji. Preko Hjuma, Kanta i Tirgoa došao je do gledišta o istorijskom determinizmu, a od Bosujea, Vika i De Metra potiče njegova, u izvesnoj meri nedosledna, doktrina o jednom predodređenom toku istorije. Od Tirgoa, Kondorsea, Burdena i Sen Simona potiče njegov čuveni zakon o tri stupnja intelektualnog razvoja čovečanstva.

Od Sen Pjera, Monteskijea, Kondorsea i Sen Simona izveo je svoju koncepciju o sociologiji kao osnovnoj i direktivnoj nauci koja treba da posluži kao temelj za primenu politike. Svaki od njih je dao poseban doprinos ovom problemu. Monteskije je uveo pojam zakonitosti društvenih procesa, naglašavajući posebno uticaj fizičke sredine. Kondorse je naglasio značaj pojma progressa i ulogu nauke u tom procesu. Sen Pjer i Sen Simon su isticali da je neophodno izgraditi nauku o društvu koja bi bila dovoljno obuhvatna za rukovođenje društvenom i industrijskom reorganizacijom. Kontova je velika zasluga što je izradio sintezu ovih progresivnih doprinosa iz prethodnog veka i što je ukazao na značaj ove nove nauke o društvu za probleme evropskog društva devetnaestog veka.⁵

⁵ Frank Alengry, *La Sociologie chez Auguste Comte* (Paris, 1900), pp. 389 ff., 435—76; Defourny; *op. cit.*, pp. 350—54; Henri Michel, *L'Idée de l'Etat* (Paris, 1896), pp. 451—58; za studije o Comteovoj misli konsultovati Littré, *Auguste Comte et la philosophie positive* (Paris 1863); Depuy, *Le Positivisme d'Auguste Comte* (Paris, 1911); Lucien Lévy-Bruhl, *The Philosophy of Auguste Comte* (New York, 1903); G.H. Lewes, *Comte's Philosophy of the Sciences* (London, 1853); Edward Caird, *The Social Philosophy and Religion of Comte* (Glasgow, 1885); A. Roux, *La Pensée d'Auguste Comte* (Paris, 1920.); takode Herman Gruber, *Comte der Begründer des Positivismus* (Freiburg, 1889).

Kontova glavna učenja, kao što su klasifikacija i hijerarhija nauka na čelu sa sociologijom, podela sociologije na socijalnu statiku i dinamiku, zakon o tri stupnja opšteg društvenog progressa i koncepcija organske prirode društva, uz zaključak da je društvo organizam koji se razvija, toliko su puta ponovljena u rezimeima sociološke teoije da su postala opštepoznata. Čak i površno čitanje glavnih Kontovih dela impresionira čitaoca činjenicom da ona mnogo više pružaju nego što bi se prema naslovima moglo zaključiti. Veoma je malo problema iz teorije društva ili kulturne istorije kojih se Kont nije dotakao.⁶

Kontovo osnovno metodološko stanovište izraženo je stavom da ljudsko znanje u budućnosti može da se povećava samo primenom pozitivnog ili naučnog metoda posmatranja, eksperimentisanja i upoređivanja. Sociološko istraživanje mora da se drži ovog opšteg postupka, a četvrti, istorijski, metod nastaje kao posledica primene komparativnog metoda na proučavanje sukcesivnih stupnjeva ljudskog društva. „Od ovoga možemo očekivati obimne rezultate koji nam mnogo saopštavaju. Ne možemo se nadati ničim plodnom od metafizičara. Kontova kritika njihovih metoda i rezultata izuzetno je žestoka, a za mnoge i ništa manje ubedljiva.

Kont je konstruisao hijerarhiju nauka, počev od matematike, pa preko astronomije, fizike, hemije i biologije do nove nauke, sociologije, kojom se završava ovaj niz. Osnovna teorijska obrazloženja ove klasifikacije su sledeća: prvo, svaka nauka zavisi od onih ispod nje u nizu; drugo, ukoliko se po ovoj lestvici ide od nauke do nauke, naučni predmet postaje sve specifičniji, kompleksniji i nepogodniji za naučno merenje i predviđanje; i, najzad, teškoće sociologije nastaju zbog veće složenosti pojava kojima se ona bavi i zbog nedostataka odgovarajućeg merenja ovih pojava, a ne zbog nekakve generičke razlike u željenoj metodologiji.

Mada Kont nije razvio organsku koncepciju društva, ipak se može reći da je dao sugestije kasnijoj školi takozvanih »organi-

⁶ Izvanredan pokušaj procenivanja Comteovog doprinosa nauci o društvu napisao je na francuskom jeziku Defournyn, *op.cit.* i Alengry, *op. cit.* Posebnu analizu njegovih političkih teorija pokušao je da da Fezensac, *Le Systeme politique d'Auguste Comte* (Paris, 1913); u Nemačkoj imamo Heinricha Waestiga, *Auguste Comte und Seine Bedeutung für Sozialwissenschaft* (1894). Za jedno od najnovijih dela videti McQuilkin DeGrange, *The Curve of Social Movement* (Hanover, 1930).

cista«, a poznat je i po tome što je smatrao da organicističko učenje ne pokazuje samo analogiju već i pravo stanje stvari. Pre bi se reklo da je pojedinac apstrakcija, a ne društveni organizam. Kont je na sledeći način rezimirao organicistička učenja u svojoj *Philosophie*; za razliku od individualnog organizma ili biljke društvo je kolektivni organizam koji poseduje primarni organski atribut, *consensus universel*. Kako u organizmu tako i u društvu može se uočiti sklad strukture i funkcije koje idu prema zajedničkom cilju kroz akciju i reakciju unutar delova i u odnosu na okolinu. Ovaj harmonični razvoj dostiže vrhunac u ljudskom društvu koje predstavlja završni korak organske evolucije. Kont je, u neku ruku, prethodnik Herberta Spensera po tome što je smatrao da društveni progres karakterišu sve veća specijalizacija funkcija i odgovarajuća tendencija ka savršenijem prilagođavanju organa. Najzad, društveni neredi su bolesti društvenog organizma i treba da budu predmet društvene patologije.⁷

U delu *Politique* Kont je razvio ideju o sličnosti individualnog i društvenog organizma. U porodici možemo naći društvenu ćeliju; u društvenim snagama društveno tkivo, u državi (gradu) društvene organe; u raznim narodima možemo naći društvenu analogiju sa sistemom organa u biologiji. Velika razlika između individualnog i društvenog organizma sastoji se u tome što je individualni organizam nepromenljiv, dok je društveni moguće u velikoj meri poboljšati ako se njime upravlja u skladu sa naučnim principima. Druga razlika je u tome što društveni organizam dozvoljava mnogo širu raspodelu funkcija kombinovanu sa višim stepenom koordinacije organa.

Kont je sociologiju definisao kao nauku o društvenom porijeklu i progresu i, na opštiji način, kao nauku o društvenim pojavama. Ona je blisko povezana sa biologijom čiji je predmet *organizacija i život*, dok je predmet sociologije red i progres.

Kont je sociologiju podelio na dva velika dela — na socijalnu statiku ili »*théorie générale de l'ordre spontane des sociétés humaines*« i socijalnu dinamiku ili »*théorie générale du progres mature*

* Opšta saglasnost — Prim. red.

⁷ Videti F.W. Coker, *Organismic Theories of the State*, (New York, 1910), pp. 123—24; videti takođe L.T. Hobhouse, *Social Evolution and Political Theory* (New York, 1913), p. 204.

* Opštu teoriju spontanog reda ljudskih društava. — Prim. red.

de l'humanité**». On smatra da je u osnovi društvenog poretka princip raspodele funkcija i ujedinjavanja napora, koji pripisuje Aristotelu, mada bi bilo pravilnije da se pripiše Platonu. Raspodela funkcija se javlja u obliku specijalizacije i podele rada u društvu, a ujedinjavanje napora se ostvaruje kroz instituciju vlasti.

Rukovodno načelo društvenog progressa nalazi se u zakonu o tri stupnja intelektualnog napretka.⁸ Kroz svaki od ova tri stupnja — teološki, metafizički i naučni — moraju da prođu ne samo razvoj i odgoj pojedinaca već i razne oblasti ljudskog znanja i opšti proces društvene evolucije. Nijedan od ovih stupnjeva ne može biti eliminisan, mada inteligentno usmeravanje može da ubrza proces ili, obrnuto, nedostatak mudrosti može da ga uspori. Svaki stupanj nužno prethodi narednom stupnju, a svaki je period onoliko savršen koliko mu to uslovi vremena dozvoljavaju. Prema tome, sve su institucije relativne u stepenu savršenstva i nijedna ne može da dostigne apsolutno savršenstvo.

Objektivno posmatrano, može se uzeti da se progres sastoji u sve većoj čovekovoj vlasti nad okolinom. Isto tako, progres može da se podeli na tri sastavna dela — intelektualni, materijalni i moralni. Intelektualni progres se može naći u zakonu o tri stupnja mentalne evolucije; materijalni progres u »analogom napredovanju ljudske aktivnosti u kojem je prvi stupanj osvajanje, zatim odbrana i najzad industrija. Moralni progres »pokazuje da čovekova priroda sledi isti tok, da zadovoljenje nalazi prvo u porodici, zatim u državi i, najzad, u ljudskom rodu.«⁹ Želje i emocije su pokretačke snage progressa, a intelektualni faktori deluju u smislu rukovođenja i ograničavanja.

Mada su mnogi kritikovali Kontovu filozofiju istorije zbog jednostranosti i naglašavanja intelektualnih faktora, većina ovih kritičara previdela je one delove *Politique* u kojima je Kont, opisujući tri velika stupnja ljudskog progressa kao »vojno-teološki«,

** Opštu teoriju prirodnog progressa čovečanstva. — Prim. red.

⁸ Harriet Martineau, *The Positive Philosophy of Comte*, I, 1—3 i III *passim*; videti isto L.T. Hobhouse u časopisu »*Sociological Reviews*«, I, 262—79. Comte je voleo trijade isto kao i Vico. Tako je našao da postoje tri stupnja intelektualnog progressa, da se moždane funkcije dele na tri dela, da postoje tri vrste društvenih snaga, tri stupnja društva, tri društvene klase, tri stupnja religije i tri kategorije regulativnih snaga u društvu.

⁹ *Polity*, IV, 157.

»kritičko-metafizički« i »industrijsko-naučni«, nagovestio ono što će kasnije iskazati Spenser i Gidings¹⁰.

Kont je posebno isticao porodicu kao osnovnu društvenu instituciju i religiju kao najvažniju regulativnu snagu u društvu. Dok mu je stav prema društvenoj primeni religije donekle utilitaristički, svoje izlaganje načela pozitivističkog verovanja detaljno je izložio u *Politique*. Njegov stav da su porodica i religija od osnovne važnosti, što je Vord cenio, oživeo je profesor Čarls Elvud na način koji u analizi i primeni ima mnogo više naučnog.

Najzad, kako je Lester F. Vord jasno naglasio, Kont je smatrao da je velika praktična vrednost sociologije što se može koristiti za naučnu društvenu reformu. U svom najtemeljnijem delu *Politique*... naširoko je pisao o onome što je verovao da će biti konačni tip društvene organizacije do kojeg će se doći ako društvo bude dovoljno pametno da proučava i primenjuje nauku koja istražuje zakone organizacije i progressa društva.

III. KONTOVA SOCIJALNA I POLITIČKA FILOZOFIJA

A. Sociologija i politička nauka

Kont ne pravi jasnu razliku između političke nauke i sociologije. Reklo bi se da on smatra da je sociologija usavršena politička nauka budućnosti. Istovremeno on jasno razlikuje sociologiju od starije političke filozofije u kojoj su dominirali metafizički metodi i koncepcije. Sociologija nema ničeg zajedničkog sa starim apriornim metodom koji karakteriše raniju političku filozofiju. Sociologija mora da se zasniva na pouzdanom naučnom

¹⁰ *Philosophie positive*, IV, 17 ff., 578—87; *Polity*, III, 44—45 i *passim*. Videti W.A. Dunning, *Political Theories from Rousseau to Spencer* (New York, 1920), pp. 393—94; »Bez obzira na moguće dopune i na ispravke koje bi možda bile potrebne, ova analiza društvene evolucije ostaje jedan od najvećih rezultata ljudskog intelekta«. Za modernije, naučno tretiranje, videti Alexander Marcuse, *Die Geschichts-Philosophie Auguste Comtes* (Berlin, 1932). A.W. Bann s neosnovanim oduševljenjem izjavljuje da je to najbolja skica opšte istorije koja je ikada napisana (*Modern Philosophy*) (New York, 1913, p. 156).

postupku posmatranja, eksperimentisanja i upoređivanja. Ne može se reći da li je Kont verovao u mogućnost jedne nauke o državi odvojene od opšte nauke o društvu. U svakom slučaju njegova politička teorija je neodvojiva od njegove psihologije, teologije, etike i ekonomije, koje su sve uključene u njegovu sociologiju.

Kont je posebnim naukama o društvu poricao svojstvo istinskih nauka. Smatrao je da društvo treba proučavati kao celinu i da je to zadatak jedinstvene nauke — sociologije. Politička nauka je za Konta onaj deo sociologije koji se odnosi na istoriju države, kao i na teoriju i praksu njene organizacije. On je vrlo retko razmatrao ove probleme odvojeno, ali se njima bavio kao fazama društvene evolucije i organizacije.

B. Priroda države

Kontove ideje o prirodi države i razlikovanju države od društva, nacije i vlasti nejasne su i nesigurne. Njena je suviše interesovalo konačno pozitivističko društvo budućnosti da bi mogao posvetiti više pažnje temeljnoj diskusiji o teorijskim osnovama savremene buržoaske države. Ona je, u najboljem slučaju, samo prelazan oblik društvene organizacije: »između grada koji ujedinjuje čoveka i njegovo boravište i punog razvoja Velikog Bića oko odgovarajućeg središta, mogu se naći mnogobrojni intermedijalni oblici udruživanja pod opštim imenom države. Ali, svi ovi oblici koji se razlikuju po obimu i trajanju, mogu se zanemariti kao nedefinisanje¹¹. Opšti pristup je sprečavao Konta da jasno shvati da je takva jedna celina kao što je politički organizovano društvo nešto što bi se, bar u praksi, razlikovalo od svojih materijalnih i duhovnih aspekata. Njegova teorija o društvu je sveobuhvatna i predstavlja mešavinu porodične etike, teoloških dogmi i ekonomskih aranžmana sa politikom, tako da nije pogodna za jasno formulisanje pojmova u oblasti politike.

Moglo bi se reći da je Kont nesumnjivo jasan bio jedino u izlaganju učenja po kojem ne može biti fiksiranih nepromenljivih društvenih odnosa bez političke organizacije, tj. bez vlade. Po Kontu, prvo načelo političke teorije jeste da je »društvo bez vlade isto toliko nemoguće kao i vlada bez društva. U najmanjim

¹¹ *Polity*, II, 241.

kao i u najvećim udruživanjima pozitivna politička teorija nikada ne gubi iz vida ova dva povezana pojma bez kojih bi nas teorije odvele na stranputicu, a društvo bi završilo u anarhiji.¹² Međutim, čim počne da diskutuje o organizaciji vlasti u svom društvu, Kont odmah uvodi pojmove koji su tuđi ortodoksni shvatanjima ovog problema. Tako je zastupao potrebu sve veće ispravnosti vlasti putem uticaja porodičnog morala i potrebu da se napredovanje društva i nadzor nad njim poveri sveštenicima religije čovečanstva. Ukratko, čini se da je Kont shvatao državu kao ustanovu koja treba da usmerava opšte materijalne delatnosti društva. Iako je izrazu »država« najčešće pridavao ovo značenje, Kont ga često identifikuje i s pojmom nacije i društva uopšte.

Kont je nešto malo jasniji kada je reč o osnovnim atributima države. U stvari, on se slaže sa postojanjem onoga što se danas smatra nužnim atributom svake države ili politički organizovanog društva, a to su stanovništvo, teritorija, suverena vlast i organizovana uprava. Njegovo insistiranje na neophodnosti uprave već je istaknuto. Najzad, svojom nedvosmislenom konstatacijom da je u svakom stabilnom društvu potrebna adekvatna društvena kontrola, i priznavanjem činjenice da politička vlast u krajnjoj liniji počiva na sili, Kont jasno kaže da je suverena vlast potrebna za stvaranje i opstanak trajnog političkog društva.

Naglašavanjem važnosti psiholoških i ekonomskih faktora u državi, Kont je anticipirao savremene tendencije u političkoj nauci. On veoma sažeto izlaže svoj stav o ovim pitanjima. »Kada su imovina, porodica i jezik našli pogodnu teritoriju i kada su dostigli stepen na kome su se ujedinili, svako dato stanovništvo pod istom ili bar po duhu istom vladom može obrazovati jezgro Velikog Bića. Takva zajednica ili grad, bez obzira da li su veliki ili mali, predstavlja istinski organ čovečanstva«¹³. Ovaj pasus je izvanredan primer Kontove želje da u političku misao uvede izrazito vizionarske i figurativne etičke i teološke pojmove.

C. Geneza društvenih i političkih institucija

1. *Filozofska analiza principa.* — Kont je problem porekla društva, države i vlasti razmatrao i analitički i istorijski. Svoj

¹² Ibid., p. 224; upor. i *Philosophie positive*, IV, 485—95.
¹³ *Polity*, II, 241.

analitički postupak je zasnovao na Aristotelovom učenju o društvenosti kao bitnom svojstvu čovečanstva. Tvrdio da je prirodno stanje obično metafizička besmislica i da je neodrživa, njoj srodna, ugovorna teorija o poretku političke organizacije. Smatrao je da se čovek uzdigao iznad drugih životinja zahvaljujući višem stepnju svoje društvenosti, a na razvoj ove važne društvene prirode možda je najviše uticalo veoma dugo detinjstvo kod čoveka. Ovde je Kont anticipirao ideju Džona Fiska.

Prema Kontu, društvena ćelija nije pojedinac već porodica. Porodica je, gledano kroz istoriju, veoma uticala na stvaranje osnovnih društvenih i psihičkih osobina koje su na kraju dovele do formiranja države. Razvoj i usavršavanje jezika bili su glavni faktori koji su omogućili da se država razvije iz porodice.¹⁴

»Stoga društvo ne može dalje da se raščlani na pojedince, kao što ni geometrijska slika ne može da se raščlani na prave ili prava na tačke. Najjednostavnije udruživanje, tj. porodica, koja se ponekad svodi na prvobitni par, prava je jedinka društva. Od nje proističu složenije grupe kao što su klase i gradovi.¹⁵

Tokom vaspitanja ljudskog roda glavni cilj Domaćeg Poretka jeste da postepeno obrazuje Politički Poredak. Od ovog poslednjeg, najzad, potiče kritički uticaj po kome se porodični osećaj ljubav podiže na visoki stepen društvene institucije i sprečava izrođivanje u društvenu sebičnost.¹⁶

Dok se društvo u psihološkom smislu, u krajnjoj liniji, zasniva na društvenom instinktu koji se temelji na simpatiji i izražava, uglavnom, u porodici, širi i razvijeniji oblici društvene organizacije, kao na primer u društvu i državi, zasnovani su na Aristotelovom načelu podele funkcija i ujedinjavanja napora. Upravo ta kooperativna raspodela funkcija karakteriše političko društvo za razliku od domaćinskog udruživanja zasnovanog na simpatiji.

Velika nadmoć društvenog organizma nad organizmom pojedinog čoveka jeste u tome što društveni organizam dozvoljava viši stupanj raspodele funkcija koordiniranih savršenijim prilagođavanjem organa. Savršena raspodela funkcija i koordinacija organa u društvu predstavljaju krajnji cilj društvene evolucije. Proučavajući odnose između ova dva načela, možemo pronaći

¹⁴ Ibid., pp. 153, 183; upor. i *Philosophie positive*, IV, 447—69.

¹⁵ *Polity*, II, 153.

¹⁶ Ibid., pp. 183.

pravi odnos između društva i države. I to iz ovog razloga: visoka specijalizacija vodi ka razvoju velike stručnosti i veštine i ka višem stupnju zainteresovanosti, ali samo na uskom polju; to može da ima za posledicu raspadanje društva, jer se gubi shvatanje o jedinstvu celine i o uzajamnim odnosima između pojedinca i društva. Dužnost je države da koordinira ljudske delatnosti i da štiti zajednicu od opasnih krajnosti specijalizacije, dok će istovremeno zadržati njene korisne strane.

U onoj meri u kojoj se ostvaruje podela rada u jednom društvu, razvija se prirodan i spontan proces potčinjavanja pripadnika jedne profesije klasi koja ima kontrolu nad opštim tipom funkcija, tj. sledećoj klasi koja dolazi iznad njih u hijerarhiji industrijske diferencijacije. Državna uprava će, naravno, izrasti iz kontrolnih i usmeravajućih snaga koje su, u početku, bile skoncentrisane u manjim i funkcionalnim društvenim grupama. U prošlosti je rat bio glavni faktor ujedinjavanja ranije rastrkane političke vlasti u jedinstvenu instituciju. Međutim, industrija sve više postaje izvor društvene discipline i državne kontrole. Zapovedanje i poslušnost, kao navike koje su se već formirale u industriji, treba samo proširiti na javnu sferu i u državi će se stvoriti vlast koja može da kontroliše i reguliše divergentne i konvergentne težnje pojedinaca.¹⁷

Materijalna baza državne uprave u načelima podele rada, ujedinjavanja napora, nadređenosti i podređenosti, dovodi se u sklad sa psihičkim karakteristikama čovečanstva, a iz toga proizilazi da jedni naređuju a drugi slušaju. Mada je potrebno priznati da bi skoro svi želeli da naređuju, nije manje bitno primetiti da mnogi ljudi smatraju da im je priyatnije da teret stručnog rukovođenja prebace na druge.

Međutim, čovek treba da ide dalje od ovih bazičnih analitičkih osnova države — podele funkcija i ujedinjavanje napora — da bi se izgradio potpuni sistem političke filozofije. Aristotelovom aksiomu treba dodati Hobsov pojam sile kao krajnje osnove na kojoj počiva državna organizacija. »Društvena nauka bi zauvek ostala u oblacima metafizike ako bismo se ustručavali da prihvatimo pojam sile kao osnove države. Kombinujući ovo Hobsovo učenje sa Aristotelovim učenjem da je osnovna karakteristika društva ujedinjavanje napora i raspodela funkcija, dolazimo do aksioma zdravo političke filozofije.¹⁸

¹⁷ *Ibid.*, p. 246.

¹⁸ *Ibid.*, p. 247.

Međutim, Aristotelovom i Hobsovom učenju treba dodati pojmove koji su specifični za Konta. On nalazi da je, pored već pomenutih uslova, potrebna jedna efikasna sveopšta regulativna vlast ili sistem kontrole: »Stoga detaljnije proučavanje pokazuje da su, pored osnovne materijalne sile, tri stvari potrebne svakoj političkoj vlasti: intelektualno vođstvo, moralna sankcija i, konačno, društvena kontrola.¹⁹

Ovu regulativnu vlast moramo tražiti u religiji čovečanstva i nju treba da vrše sveštenici te religije. Prema tome, u savršenoj državi postoje tri stupnja društva: porodica, zasnovana na osećanju ljubavi; država ili grad, zasnovani na akciji; crkva, zasnovana prvenstveno na inteligenciji, mada ona, u stvari, objedinjuje sve tri osnove. Ova tri stupnja društva odgovaraju, i imaju svoju osnovu, u osnovnim funkcijama čovekovog moždanog sistema — osećanju, akciji i intelektu — što je Kont preuzeo iz Galove frenologije da bi imao osnovu za svoju psihologiju i dobar deo nauke o društvu.

Crkva, kao krajnji element, sa svojim opštim pravom nadzora i rukovođenja svih delatnosti u društvu, omogućuje da dođe do propasti velikih tiranskih država i do usavršavanja društvene organizacije, bez ikakve opasnosti od eventualne anarhije i bezvlašća. Na mesto uobičajene konvencionalne države, kakva sada postoji, stvorice se grupa gradova ujedinjenih zajedničkim verskim tutorstvom na bazi obožavanja čovečanstva pod rukovodstvom njegovih sveštenika. Takve političke jedinice biće po teritoriji onolike koliko ih je moguće stvoriti bez opasnosti da se pretvore u tiranije i diktature. Tako je Kont težio da oživi, iako samo delimično, lokalizam i municipalni karakter Platonove i Aristotelove utopije i, u neku ruku, bio je prethodnik Le Pleja i modernog regionalizma:

»Osnivanjem jedne univerzalne crkve, ove ogromne i privremene aglomeracije ljudi moći će postepeno da se svedu na svoje prirodne granice u kojima država može postojati bez tiranije... Nikakvo ujedinjavanje ljudi ne može biti trajno ako nije istinski dobrovoljno. Prilikom razmatranja normalnog oblika države moramo se osloboditi svih veštačkih i prisilnih veza jedinstva i zadržati samo one veze koje su spontane i slobodno uspostavljene. Dugo iskustvo je pokazalo da je grad, sa okolnom teritorijom, najveće političko telo koje može da postoji a da ne bude ugnjetacko... Ali, pored ovoga, Pozitivna Vera, sa svojim blagim obuhvatanjem celog ljudskog života, biće

¹⁹ *Ibid.*, p. 249.

dovoljna da razne gradove ujedini u moralnu zajednicu crkve, bez potrebe za državom koja bi upotpunjavala to jedinstvo materijalnim putem.

Tako, konačno, stvaranje jednog religijskog društva, čime je veliki organizam upotpunjen, podmiruje sve tri potrebe političkog društva. Intelktualno rukovođenje, moralnu sankciju i regulisanje društvenog života, sve što je potrebno da bi se izmenila materijalna priroda državne vlasti, daje sama crkva kada je postigla svoju sopstvenu egzistenciju.²⁰

2. *Istorijska evolucija društvenih i političkih institucija.* — Razmatrajući poreklo društva i države s istorijskog stanovišta, Kont podseća na Hegelovo izlaganje o sukcesivnom lutanju *Weltgeist* (svetskog duha) — a koji se konačno ustalio u nemačkom narodu.²¹ Kont u istoriji čovečanstva iznalazi stupnjeve kroz koje je ljudski rod prolazio u svojoj pripremi za konačni cilj evolucije — za pozitivističko društvo. Razlika između Hegela i Konta je u tome što je Kont dao mnogo tačnije tumačenje istorijskih činjenica nego Hegel. Ako se ima u vidu vreme u kojem je Kont živio, onda je sasvim izvesno da mu nisu nedostajali istorijski podaci kao što misle neki istoričari i kritičari. Čini se da je, na primer, bio upoznat sa Gibonom, Halamom i Gizoom i da je shvatio značaj mnogih osnovnih istorijskih kretanja, posebno ekonomskih trendova, što su prevideli i mnogi kasniji obrazovani istoričari politike. Za tačno shvatanje istorijskog razvoja od bitnog je značaja obuhvatno poimanje vitalnih faktora koji deluju u istoriji, kao i detaljno poznavanje »objektivnih istorijskih činjenica«. Ako se ovo uzme za kriterijum procenjivanja, može se reći da Kont nije bio ništa manje pravi istoričar od mnogih krajnje brižljivih i kritičkih političkih istoričara devetnaestog veka.

Detaljno izlaganje Kontove filozofije istorije nije predmet ove glave. Zato ćemo pokušati samo ukratko da iznesemo osnovna načela i kratak rezime onog dela njegovog rada koji se odnosi na evoluciju društvenih i političkih institucija.

Kontova filozofija istorije zasniva se na jednom sistemu trijada koji nije ništa manje ingeniozan od onog koji karakteriše

²⁰ *Ibid.*, p. 251. Ova nezavisnost crkve moguća je jedino u slučaju kada je oblast njene dominacije mnogo šira od odgovarajuće oblasti političke grupe (*ibid.* pp. 252—53).

²¹ Uporedi: Friedrich Dittman, »Die Geschichtsphilosophie Comtes und Hegels, ein Vergleich«, *Vierteljahrsschrift fuer wissenschaftliche Philosophie*, XXXVIII, 281—312; XXXIX, 38—81.

Vikovo delo.²² Pre svega, društvena evolucija je, slično organizaciji društva, proizvod trostruke funkcije čovekovog moždanog sistema: osećanja, akcije i intelekta. Osećanje ili emocija, kao osnova moralnosti, prolazi kroz tri stupnja na kojima se zadovoljava čovekova društvena priroda: prvo u porodici, onda u državi i, najzad, u samom ljudskom rodu. Ili, kako Kont to sam kaže drugim rečima, altruizam je u antičko doba domaći ili građanski, u srednjem veku kolektivan, a u pozitivnom periodu je univerzalan. Ako bismo na još jedan način opisali ovu fazu evolucije, rekli bismo da se čovekov instinkt simpatije razvija kroz tri stupnja: stupanj povezanosti, stupanj obožavanja i stupanj čovekoljublja. Ova tri različita aspekta moralne evolucije usko su povezana, počev od fetišizma koji je osnovao porodicu i razvio osećanje povezanosti, preko politeizma koji je osnovao državu i pojačao obožavanje, do monoteizma, sa njegovom univerzalnošću koja favorizuje osećanje čovekoljublja.

Stupnjevi evolucije čovekovih aktivnosti su osvajanje, odbrana i industrija. Najzad, razvoj intelekta prolazi kroz čuvena tri stupnja — teološki, metafizički i pozitivni ili naučni. U ovom procesu emocije su dinamička snaga, delatnost je činilac napretka, a intelekt rukovodeća snaga. Prema tome, Kont ne zasniva svoju filozofiju istorije, kako bi mnogi pisci želeli da prikažu, isključivo na jednom elementu, na intelektualnoj evoluciji. Čak je i zakon tri stupnja intelektualnog progressa usmeren ka većoj sintezi koja uključuje materijalne i duhovne faktore, mada religiozni element ima dominantnu ulogu u ovoj shemi. Kontovi periodi intelektualnog razvoja bili su, u širokim potezima: 1) teološki, podeljen na fetišizam, politeizam i monoteizam, 2) metafizički, ili period »zapadne revolucije« od 1300. do 1800. godine i 3) počeci pozitivnog perioda od 1800. godine pa nadalje. Svaki od ovih perioda ima svoje potpodele.

U periodu fetišizma, ili kako bi se to danas nazvalo »animizam«, zasnovana je porodica ili privatno društvo i sa njime nastajanje na jednom mestu, što je kasnije omogućilo razvoj države: U prvom mnogobožakom periodu, odnosno u periodu teokrat-

²² Za Comteovu filozofiju istorije ne treba uzimati samo poslednje sveske njegove *Philosophie*, već treba pogledati i treću svesku *Polity*, jer i on sam kaže svojim čitaocima (*Polity*, III, 5) da se njegova potpuna teorija može naći samo u toj svesci. Za najsazetiji rezime Comteove istorije filozofije videti *Polity*, III, 421—22; videti, takođe, Marcuse, *op. cit.*

skog ili konzervativnog politeizma (tj. u periodu velikih istočnjačkih carstava), glavni doprinos političkom razvoju bilo je osnivanje gradova (tj. država) i razvoj institucije zemljišnog poseda. Veliki mu je nedostatak bio u tome što se pokušalo sa osnivanjem crkve pre nego što je građanski život bio usavršen. Razvoj kastinskog sistema bilo je još jedno obeležje ujedinjavanja i discipline toga vremena. U periodu intelektualnog mnogoboštva (tj. u grčko doba) nije bilo važnih političkih doprinosa, osim u negativnom smislu. Grci su obavili jedan intelektualni posao — oslobodili su čovečanstvo teokratskih uticaja. Pošto nisu bili razvijeni drugi ujedinjavajući uticaji, napadi na posed i kaste u Grčkoj ugrozili su nacionalnu solidarnost, a u političkom životu su vladali uglavnom demagozi. Jedini politički doprinos Grka, ako ga je uopšte i bilo, sastojao se u odbijanju persijske najezde.

U rimsko doba, ili u doba društvenog monoteizma, bilo je nekoliko stupnjeva političkog napretka. Najvažniji je bio razvoj pojma »otadžbine« koji Kont definiše kao »stalno sedište svih onih moralnih i intelektualnih utisaka pod čijim se neprekidnim uticajem uobličava sudbina pojedinca²³. . . Ništa ne služi bolje učvršćivanju veza u društvu od njihove uobičajene konsolidacije oko materijalnog sedišta koje podjednako odgovara kako odnosima kontinuiteta, tako i odnosima solidarnosti²⁴. Na taj način svet duguje Rimu prvi odlučni korak u pravcu sociokratije. Rimsko pravo je isto tako težilo sociokratiji, jer je u velikoj meri umesto natprirodnih sankcija zavelo društvene sankcije u izvršavanju zakona. Konačno, kada je rimsko ratovanje od osvajачkog postalo odbrambeno, ropstvo se sasvim pretvorilo u kmetstvo, a carstvo u sistem malih država. Ovo je otvorilo put razvoju feudalizma, čija se klica može naći u ustupanju rimske teritorije varvarskim poglavcima.

Sledeći period je period odbrambenog monoteizma ili katoličko-feudalni prelazni period. To je bilo doba ustanovljavanja crkve, što se može uporediti sa osnivanjem porodice ili države u ranim periodima: »Dvostruka priroda ciljeva i kombinacija dva heterogena elementa za njihovo ostvarivanje — karakteriše srednjovekovnu civilizaciju²⁵. Glavni cilj u ovom periodu bio je da se sistematiizuje život a taj posao je crkva uglavnom propustila

²³ *Polity*, III, 305—6.

²⁴ *Ibid.*, p. 307.

²⁵ *Ibid.*, p. 353.

da obavi. Posebno obeležje toga doba bila je težnja ka emancipaciji žena i težaka, što je, kao delo feudalizma, ostvareno prilično uspešno. Pošto je u ovom periodu religija bila univerzalna, a politička vlast samolokalna, počelo je neminovno odvajanje crkve od države. U isto vreme ratovanje se konačno od agresije pretvorilo u odbranu. Mariolatrica*, sa svojim idealiziranjem žene bila je korak u pravcu »sociolatrije« ili obožavanja čovečanstva. Odvajanje poslodavaca od zaposlenih, pojava esnafskih korporacija i oslobođenje kmetova — bili su veliki koraci napred.

I pored ovih značajnih doprinosa, odbrambenim monoteizmom nije mogao da započne pozitivistički poredak. Morao je da nastupi drugi period, period »zapadne revolucije«. Ovo odgovara metafizičkom periodu duhovnog razvoja. Osam glavnih snaga je dovelo do ove revolucije: uticaj žena; napredak nauke; moderno poboljšanje industrije; razvoj umetnosti; razvoj države; propadanje crkve i, konačno, negativni doprinos metafizicizma.

U ovom periodu industrija se konsolidovala, jer su se poslodavci i nameštenici ujedinili štiteći svoje interese od drugih klasa. Vlast je sa svoje strane počela da štiti industriju, jer je uvidela da je njen razvoj od bitnog značaja za ostvarivanje prihoda potrebnih za održavanje vojnih aktivnosti. Ovo je imalo svoje protivdejstvo na upravljače koji su trebali da postanu odgovorni administratori državnog bogatstva. Ovaj dvostruki proces je označio prvi ulazak industrije u politiku Zapada, što je bio glavni cilj moderne vladavine. Civilizacija, koja je dotle po karakteru bila vojnička, sada sve više postaje industrijska. Ceo ovaj period, a posebno period francuske revolucije, bio je period dezintegracije i pripreme za pozitivizam.

Kont je priznavao da je već pre njega učinjen značajan početni korak u stvaranju programa za naredni, pozitivni period. Kondorse je pružio filozofske osnove sociologije. De Mettr je obnovio ugled najboljih elemenata srednjeg veka. Napredak u nauci su postigli Lamark, Biša, Bruse, Kabanis i Gal. Kont je otkrio dva osnovna zakona sociologije, a njegov sociološki sistem, koji je u *Philosophie* bio suviše intelektualistički, u delu *Politique* je zaokružen i upotpunjen emocionalnim elementima, zahvaljujući njegovom prijateljstvu sa Klotildom de Vo. Tada je na intelektualnoj strani sve bilo spremno za zavođenje pozitivističkog sistema, a

* Obožavanje Bogorodice. — *Prim. red.*

baš u to vreme, posle državnog udara u Francuskoj, 1851. godine, obnovljena je institucija diktature koja je na političkom polju bila velika priprema za uvođenje pozitivizma. Sam Kont je bio spreman da preuzme položaj vrhovnog prvosveštenika nove religije.

Psihologija i istorija su, zahvaljujući osnovnoj ljudskoj strukturi i vekovnim borbama, zajedno dovele do toga da je pozitivistički sistem postao isto toliko neizbežan koliko i poželjan. Na ovom poslednjem stupnju društvene evolucije »porodica, država i crkva najzad se mogu izdvojiti i usaglasiti ili učvrstiti u svojim odgovarajućim organskim međusobnim odnosima, tako da se zavek isključi njihovo uzajamno ratovanje ili mešanje delokruga»²⁶.

D. Oblici države i vladavine

Za Konta iako je dobro poznavao Aristotelovu konvencionalnu klasifikaciju, oblici države i vladavine nisu bili bitni. Smatrao je da postoje samo dva osnovna oblika društva države i vlasti: teokratija i sociokratija. Teokratija je vladavina teološki orijentisanih sveštenika u kojoj je svetovna vlast podređena duhovnoj. Sociokratija je stanje koje treba da se dostigne u pozitivističkoj državi u kojoj bi duhovna i svetovna vlast bile odvojene i na odgovarajući način koordinirane, dok bi organizacija društva bila zasnovana na principima Kontove sociologije. Pretvaranje teokratije u sociokratiju predstavlja problem većeg dela ljudske istorije.

E. Suverenitet

U sistemu društvene kontrole koji je Kont predlagao, vlast je podeljena na moralnu, materijalnu i intelektualnu, a vrše je i primenjuju posebni organi. Intelektualna vlast, kao najvažnija vlast, treba da se vrši putem ubeđivanja i predlaganja. Lako se može videti da je u ovakvom sistemu ostalo malo mesta za pojmove kao što je politički suverenitet u svom uobičajenom savremenom značenju. Rukovodioci materijalnih delatnosti, odnosno

²⁶ Caird, *op. cit.*, p. 35. Za kritičko razmatranje Comteove filozofije istorije videti Robert Flint, *History of the Philosophy of History in France* (London, 1894), pp. 575—615.

vođe klase poslodavaca, bili su možda bliži vršenju suverene vlasti od svih drugih rukovodnih ustanova koje je Kont predlagao. U njihovim bi rukama bar bilo obavljanje normalnih upravnih funkcija. Ukoliko Kont uopšte govori o pojmu suvereniteta, čini se da pod njim podrazumeva posedovanje političke vlasti.²⁷

Odobravanjem Hobsovog učenja da vlast ima značajnu osnovu u sili, Kont se najviše približio pozitivnoj teoriji suvereniteta. Govoreći o narodnom suverenitetu, Kont kaže da u ovoj stvari pozitivna teorija odvaja istinite od pogrešnih elemenata u metafizičkom učenju. On ovde prihvata dva različita pojma narodnog suvereniteta: jedan sa političkim značenjem, primenljiv u posebnim slučajevima, i drugi koji predstavlja moralno tumačenje, primenljivo u svim slučajevima. Pod »političkim« aspektom on podrazumeva činjenicu da je neophodno čuti glas naroda kada su u pitanju stvari koje se tiču praktičnog interesa cele zajednice i koje su razumljive masama, kao što su objave rata i odluke sudova. S druge strane, bilo bi očigledno besmisleno da ceo narod odlučuje o pitanjima od posebnog interesa koja zahtevaju stručno mišljenje školovanih ljudi. Moralni aspekt narodnog suvereniteta sastoji se u shvatanju da naporci celog društva treba da budu usredsređeni na opšte dobro, odnosno da se treba truditi »da društveno osećanje ima prevagu nad svim ličnim interesima«²⁸.

F. Politivistička shema obnove društva

Teško je shvatiti puni smisao i značaj Kontovog plana organizacije društva bez prethodnog objašnjenja istorijske osnove Kontovih doktrina. Kont je bio svedok raspada starog društvenog poretka do kojeg je došlo posle francuske revolucije i industrijske revolucije, a bio je i potpuno svestan nedaća novog, mada još uvek prelaznog društva. Nasuprot Seju, Bastili i drugim francuskim optimistima, Kont se pridružio Sismondiju u osudi novog kapitalističkog poretka. Njegovu optužbu buržoaskog doba dobro je izneo Lisjen Levi-Bril:

²⁷ Za Contovo gledište o suverenitetu videti: René Millet, *La Souveraineté d'après Auguste Comte* (Paris, 1905).

²⁸ *Polity*, I, 106—10.

»Kont je video buržoaziju na delu za vreme vladu Luja Filipa i strogo ju je osudio. Njena politička koncepcija, kaže on, ne odnosi se na cilj i vršenje vlasti, već na posedovanje vlasti. Buržoazija smatra da je revolucija završena uspostavljanjem parlamentarnog režima, dok je to samo »dvosmisleni predahe«. Srednja klasa se isto toliko boji potpune reorganizacije društva, koliko i viša klasa. Mada je ispunjena kritičkim duhom osamnaestog veka, ona će ipak i u republikom obliku vladavine produžiti sistem teološke hipokrizije da bi obezbedila potčinjavanje masa i njeno puno poštovanje, dok se nikakve striktnosti ne nameću upravljačima. To teško pada proletarijatu, koji i dalje živi u teškim uslovima. Buržoazija »otvara apsane za one koji traže hleba«. Ona veruje da će ovi milioni ljudi moći na neodređeno vreme da ostanu »ulogoreni« u modernom društvu a da u njemu ne budu propisno smešteni i sa utvrđenim pravima koja bi se poštovala. Od sredstava za emancipaciju, kapital koji buržoazija drži u svojim rukama postao je sredstvo za ugnjetavanje. Umesto da poboljša životne uslove proletarijata, pronalazak mašine postaje, što je paradoks koji je teško objasniti, sasvim suprotno, novi uzrok patnji, koje život proletarijata čine dvostruko težim. Ovde ukoliko imamo, tešku optužbu buržoazije, a posebno političke ekonomije koja joj je dala snagu»²⁹.

Ipak, ovde nije reč o kapitalizmu kao takvom, ili o njegovom obranjanju. Greška nije bila u industrijskoj ili finansijskoj tehnici novog industrijskog poretka, već u tome što nije razvijen nov industrijski i društveni moral koji bi pod svojom kontrolom i disciplinom držao savremeni industrijski sistem:

»Ako treba da postoje moćni industrijski gospodari, onda oni predstavljaju samo zlo, ukoliko svoju moć koriste da podjarmljuju ljude koji od njih zavise. Naprotiv, dobra je stvar ako se gospodari znaju kako da obavljaju svoje dužnosti. Za narod nema značaja u čijim je rukama akumuliran kapital sve dok se koristi za dobro društvenih masa.

Međutim, moderno društvo još nije dobilo svoj sistem morala. Industrijski procesi, koji su se ogromno razvili, prepušteni su opasnom empirizmu umesto da budu sistematizovani u skladu s moralnim zakonima. Rat između kapitala i rada, koji je manje-više otvoreno objavljen, jedini reguliše njihove međusobne odnose»³⁰.

Prema tome, bio je potreban novi industrijski i društveni moral koji bi se širio kroz pozitivni obrazovni sistem. To bi bilo mnogo efikasnije od državno-socijalističkih shema i paternalističkog zakonodavstva. Kontova shema reorganizacije društva zasnivala se više na moralnim nego na političkim i ekonomskim temeljima. Socijalizacija novog poretka »zavisi mnogo više od moralnih nego od političkih mera. Nema sumnje da političke

mere, uz rizik da parališu industrijsku delatnost, mogu da spreče nagomilavanje bogatstva u malom broju ruku. Međutim, ovi tiranski postupci bili bi mnogo neefikasniji od opšteg negodovanja izazvanog pozitivnom etikom, protiv sebičnog korišćenja posedovanih bogatstava»³¹. »Prema tome, sve zavisi od opšteg moralnog vaspitanja, koje opet zavisi od uspostavljanja duhovne moći. Preimstvo pozitivne doktrine proizilazi iz činjenice što je ona ponovo uspostavila ovu moć»³². »Kada opšte obrazovanje bude uvedeno pod upravom duhovne moći, više neće biti straha od tiranije kapitalističke klase. Bogati ljudi će sebe smatrati moralnim čuvarima javnog kapitala. Ovde nije u pitanju milosrđe. Dužnost onih koji poseduju bogatstvo biće da pre svega obezbede školovanje, a onda rad za sve»³³.

Prelazeći sada na detaljnije razmatranje Kontove sheme nove društvene podele, moramo voditi računa da mu je glavni cilj bio da razvije jedan novi društveni moral, u nadi da će to biti jedina snaga sposobna da reši probleme modernog industrijalizma.

Kontova teorija o rekonstrukciji društva, kao i njegova učenja o društvenoj organizaciji i njegova filozofija istorije, zasnivala se, u krajnjoj liniji, na trijadičkoj podeli ljudske ličnosti — na osećanje, akciju i inteligenciju. Na prvom mestu treba se vratiti njegovoj analizi društvenih snaga. To su: 1) materijalna snaga, zasnovana na akciji i izražena u brojkama i bogatstvu; 2) intelektualna snaga, zasnovana na razmišljanju i manifestovanju u koncepciji i izražavanju; i 3) moralna snaga, zasnovana na ljubavi, a izražena u naredbi koju pokreće karakter i poslušnosti koju pokreće srce. Uzvišeni je zadatak društvene organizacije, a to je i njena najveća teškoća, da objedinjuje ove snage u ispravnoj srazmieri, ne dajući nijednoj nepotrebnu prevlast.

U državi su društvene klase zasnovane na istom opštem načelu: »U najmanjim gradovima sposobnim da samostalno žive nalazimo tri klase: sveštenike, koji usmeravaju naša razmišljanja; žene, koje inspirišu našu najvišu ljubav; praktične vođe, koji usmeravaju naše delatnosti i u ratu i u redovnoj proizvodnji»³⁴. Agens koji je potreban da se povežu i usaglase ove tri

²⁹ *The Philosophy of August Comte*, pp. 320—31.

³⁰ *Ibid.*, pp. 328—29.

³¹ *Ibid.*, p. 329.

³² *Ibid.*, p. 331.

³³ *Ibid.*, p. 329.

³⁴ *Polity*, II, 291.

osnovne društvene klase nalazimo u narodnim masama ili proletarijatu, »jer njih domaće veze ujedinjuju sa voljenim polom; sa sveštenstvom su povezani preko vaspitanja i saveta koje sveštenstvo pruža, a sa praktičnim vodama zajedničkim radom i poslovima odbrane koje vode organizuju i omogućuju«³⁵.

Svaka društvena klasa, osim žena, treba da bude ustrojena na hijerarhijskoj osnovi, prema principu važnosti za društvo i specijalizacije funkcija: »naša konačna država imaće određenju društvenu klasifikaciju u svim manifestacijama života od bilo koje do sada nam poznate države. Od Prvosveštenika čovečanstva pa naniže, sve do najskromnijeg trudbenika, u društvu će važiti isti princip podele na rangove — pri čemu opštost pogleda opada u meri u kojoj se povećava nezavisnost života«³⁶.

Upravljačka vlast, ili ono što bi sve moglo nazvati »funkcijom« vladanja, bila bi u Kontovom društvu skoncentrisana u rukama sveštenika pozitivne religije i u rukama vođa industrije. Bivša svetovna i vojna vlast treba da ustupi svoje mesto principu *capacité industrielle*, ukoliko se odnosi na materijalnu kontrolu, a *capacité positive*, ukoliko se odnosi na intelektualno rukovođenje i moralni nadzor.

Najvažniju klasu u pozitivnom društvu moralo bi da sačinjava sveštenstvo, odnosno nosioci pozitivne kompetencije (*capacité positive*). Treba odmah reći da Kontovi sveštenici nisu teolozi, već sociolozi. Oni treba da budu naučni rukovodioci društva, izabrani zbog svog posebnog talenta i dubokog poznavanja onih socioloških načela od kojih zavisi prosvetna društvena politika. Dužnost sveštenstva je da čoveku tumači verska ili, bolje rečeno, sociološka učenja pozitivizma, čije je načelo ljubav, osnova rad, a cilj progres. Pored posebnog školovanja, sveštenstvo mora da krasi osobine kao što su hrabrost, istrajnost i mudrost.

Na ovom mestu možemo da damo samo najopštiji obris organizacije pozitivnog sveštenstva, koju je Kont opisao veoma

³⁵ *Ibid.*, p. 292.

³⁶ *Ibid.*, p. 266. Ovde je u izvesnoj meri anticipirana moderna društveno-politička teorija o funkcionalnoj reorganizaciji države (upor. F. Pecant, *Auguste Comte et Durkheim*, »Revue de métaphysique et de morale« oktobar-december, 1921, pp. 64 ff.). Za izlaganje Comteovog društvenog programa videti H.D. Hutton, *Comte's Theory of Man's Future* (London, 1877).

detaljno. Dovoljno je reći da je u zapadnoj Evropi trebalo da bude oko 20.000 sveštenika na čelu sa prvosveštenikom čovečanstva čije bi sedište bilo u Parizu. Njemu bi pomagalo sedam glavnih nacionalnih sveštenika, a taj broj bi se popeo na 49 u vreme konačnog preporoda i preobraćanja sveta u pozitivizam. Ostalo sveštenstvo bi sačinjavali lokalni sveštenici i parosi pridodati lokalnim hramovima koji bi bili raspoređeni u srazmeri jedan na svakih deset hiljada porodica. Sveštenici bi dobijali fiksnu platu koja bi bila tako niska da materijalna korist ne bi mogla da bude razlog za prihvatanje ove profesije.

Prilično je teško reći šta je Kont podrazumevao pod osnovnom funkcijom sveštenstva, jer on na nekoliko mesta pominje »uzvišene dužnosti« ove klase. Moglo bi se, međutim, reći da je smatrao da njihove dužnosti obuhvataju sledeće: pre svega, oni bi trebalo da sistematski rukovode vaspitanjem i školovanjem. Sudili bi o sposobnosti svakog člana društva, a sugestijama i ličnim mišljenjima nastojali bi, koliko je god to moguće, da čovek dobije u društvu ono mesto koje odgovara njegovim svojstvima i sposobnostima. Kont priznaje da je ovo prilično težak zadatak, jer je teško suditi o sposobnosti jednog čoveka sve dok nije poodmakao u svojoj karijeri, ali sveštenstvo mora nastojati da dođe do ispravne preliminarne procene. Podučavajući ljude o njihovom odnosu prema prirodi, prošlosti i drugim ljudima, sveštenstvo treba da podstiče osećanje kontinuiteta između raznih generacija, kao i osećanje solidnosti među raznim klasama. Zatim sveštenici treba da budu moralni cenzori društva koji, koristeći snagu ubeđivanja, nastoje da ljudi budu svesni svojih društvenih dužnosti i obaveza, i da ih uporezu u slučaju devijacije. Najzad, sveštenstvo treba da bude izvor naučnog znanja i društvenog savetovanja. Ukratko, sveštenici treba da obrazuju idealnu aristokratiju intelekta, nešto nalik na kraljeve-filozofe o kojima je Platon sanjao. Oni bi, da upotrebimo moderan izraz, trebalo da budu »trust mogova« uprave.

Pozitivistički sveštenici ne bi smeli da teže ni za delićem svetovne vlasti. Veliki nedostatak prošlosti je u tome što su duhovna i svetovna vlast bile pomešane, a hrišćanstvo je dalo veliki doprinos time što je te dve vlasti razdvojilo. Sveštenstvo bi svoju vlast koristilo bez pravne prinude. U prvom redu, vršilo bi uticaj učenjem i propovedanjem, a moralo bi i ispravno da usmerava javno mnjenje. Isto tako, imalo bi pravo da osudi bilo koji postupak.

Najzad, sveštenstvo bi imalo najvažniju savetodavnu ulogu u svim građanskim stvarima. Moglo bi da predloži da neku akciju izvrši »svetovna ruka zakona«, ali nikad ne bi smelo samoinicijativno da preduzme takvu akciju. Čini se da se Kont, kao i Džeferson pre njega, oslanjao na pretpostavku da će narod dovoljno da se divi i da poštuje nadmoćnu intelektualnu sposobnost i moralni integritet sveštenstva da bi se voljno potčinio njegovom rukovođenju, što je lepa pretpostavka, ali, kako je istorija pokazala, veoma teško ostvarljiva u praksi.

Materijalnu ili industrijsku vlast, kao i funkcije uprave, delili bi između sebe pripadnici klase poslodavaca, odnosno banke, trgovci, fabrikanti i poljoprivrednici, koji su organizovani po hijerarhijskom principu i svi poseduju *capacité industrielle*.^{*} Bankari, kao najuticajniji i najmalobrojniji iz klase poslodavaca, imali bi najveću vlast. Po opštem principu koncentracije vlasti kod poslodavaca, pod jednim rukovodiocem bi se nalazio onoliki krug industrije kolikim jedan čovek može lično da upravlja. Iako bi poslodavci imali zakonsko pravo da utvrde visinu svog dohotka u iznosu koji smatraju poželjnim, oni ipak ne bi mogli da budu preterano pohlepni, jer ih rukovodi i želja da budu javno uvažavani. Uostalom, dužnost je pozitivističkog sveštenstva da ubedi bogataše u njihovu društvenu odgovornost.

Kont se nadao da će na ovaj način obezbediti kako efikasnost industrije, tako i društvenu pravdu. U odnosima prema svojim nameštenicima vodi industrije bi uvek imali na umu sledeća dva načela: »da će svako i svagda imati punu svojinu svega što stalno i isključivo upotrebljava« i »da će svaki merljivi građanin imati zagarantovana sredstva za puni razvoj svog porodičnog života«³⁷. Što se tiče prenosa bogatstva i funkcija u proizvodnji, svaki pojedinac će imati pravo da imenuje svog naslednika na sedam godina pre dana svog očekivanog povlačenja s posla, s tim da za lice koje je izabrao dobije odobrenje javnog mnjenja. U svim slučajevima se dozvoljava slobodno testamentno raspolaganje dobrima.

Kad je reč o moralnoj vlasti u pozitivističkom društvu, Kont je smatrao da žene treba da rukovode porodičnim moralom, a sveštenstvo da čuva javni moral. Moralni uticaj žena treba da obezbedi pozitivističko pravilo o neraskidivom monogamom braku i stalnom udovstvu.

^{*} industrijski kapacitet — Prim. prev.
³⁷ *Polity*, II, 334—35.

U pogledu međunarodnih odnosa pozitivističkog društva, Kont je smatrao da će problemi, koji iz takvih odnosa proizilaze, biti velikim delom eliminisani usvajanjem pozitivističke religije sa njenim univerzalnim sveštenstvom i tendencijom da velike narode podeli u mnoštvo netiranskih gradova-država.

Razmatrajući pitanje individualnih sloboda i državnog mešanja, Kont nije podigao ustavne barijere tiraniji. Pojedinac bi se oslanjao na verovatnoću da će moralne pridike sveštenstva slušati pripadnici upravljačke klase. Isto tako, pojedinac nije imao takva lična prava u koja se ne bi mogla umešati neka ustanova ili rukovodeća snaga društva. Glavno obeležje Kontove političke filozofije bile su dužnosti, a ne prava. U stvari, pojedinac kao takav bio je zanemaren, a pažnja je bila usredsređena na društveni organizam. Odbačeni su, čak, i opšte pravo glasa i parlamentarna vladavina. Tako je Kont rešio problem mirenja suvereniteta i slobode, ne dajući garantije ni jednom ni drugom.

Na taj način Kont je predložio da država bude zasnovana na čudnoj kombinaciji verskog i intelektualnog idealizma s dobrovoljnim, mada delimično nepolitičkim, paternalizmom. Ovim se, više nego bilo čime drugim, Kontova učenja razlikuju od doktrina njegovog sledbenika na polju sociologije — Herberta Spensera.

G. Javno mnjenje i društvena kontrola

Kont je posebno naglašavao značaj javnog mnjenja kao efektivnog činioca društvene kontrole. Smatrao ga je skoro jedinom garantijom javnog morala. Po Kontu, bez inteligentno organizovanog javnog mnjenja nema mnogo nade za obimniju reformu i preobražaj društvenih institucija. Govorio je da su potrebni sledeći preduslovi za ispravno organizovanje javnog mnjenja: »prvo, utvrđivanje postojanih načela društvene akcije; drugo, njihovo usvajanje od strane javnosti uz pristanak da ih primenjuje u posebnim slučajevima; i, najzad, postojanje priznatog organa koji će ova načela izraditi i primenjivati u svakodnevnom životu«³⁸. Radnički klubovi, koji su ono vreme prvog oduševljenja bili u punom procvatu (tj. za vreme revolucije od 1848. godine), mogli

³⁸ *Ibid.*, p. 112.

su, činilo se Kontu, da budu glavni mehanizmi preko kojih bi javnost usvojila pravila društvenog ponašanja.

Pošto su spontana formulacija i neposredno izražavanje naroda retko mogući i delotvorni, javno mnjenje, da bi moglo da deluje, treba da ima sposoban i priznat organ izražavanja. I ovde bi, po Kontu, pozitivizam mogao da pomogne tako što bi pružio mehanizme za delotvorno izražavanje javnog mnjenja. Kontova su učenja sadržavala pravila društvenog ponašanja. Proletarijat je pružao potrebnu dinamičku snagu. Sveštenici-filozofi sociolozi kontovskog režima bili bi nezamenjiv organ za razumno izražavanje javnog mnjenja. Postojala su, dakle, sva tri potrebna preduslova za zdravo javno mnjenje, ali još nisu bili dovedeni u odgovarajuće međusobne odnose. Neophodno je bilo učiniti još jedan korak, tj. ostvariti »čvrst savez između filozofa i poetera«³⁹.

Konačno, prema Kontu, uticaj javnog mnjenja biće u budućnosti verovatno još veći: »Sva gledišta o budućim društvenim uslovima, kako gledišta praktičnih ljudi tako i filozofa mislilaca, slažu se u tome da će u državi kojoj težimo javno mnjenje vršiti sve veći uticaj«⁴⁰. Kada javno mnjenje postane veliki regulator društva, ono će eliminisati revolucije i velike sukobe« zamenivši ih miroljubivom odredbom dužnosti«⁴¹.

Sasvim je očigledno da u društvu onakvom kakvim ga je Kont zamišljao, sa hijerarhijskom organizacijom upravnih institucija i prenošenjem funkcija putem nasleđa, nema mesta onome što se danas smatra političkom strankom. Nešto slično političkoj stranci mogla bi da bude jedino grupa agitatora koja nastoji da na određeni način usmerava javno mnjenje.

H. Priroda društvenog i političkog progressa

U pogledu prirode društvene evolucije i zakona koji regulišu društveni progres, Kont se nalazio negde između Spenserovog i Vordovog stanovišta, mada je Vord u Kontu video osnivača principa razumnog planiranja i usmeravanja društvenog progressa. Kont je smatrao da su opšte tendencije društvene evo-

³⁹ Ibid., pp.117—120.

⁴⁰ Ibid., p.110.

⁴¹ Ibid., p.120.

lucije i osnovni smer progressa podređeni dejstvu nepromenljivih zakona i ograničeni na izvesne utvrđene stupnjeve koji se ne mogu ozbiljno izmeniti uticajem ljudi. Istovremeno je tvrdio da se društveni razvoj može izmeniti i znatno ubrzati razumnom saradnjom čovečanstva, zasnovanoj na poznavanju velikih zakona društvene evolucije, odnosno Kontove filozofije istorije.

Da bi bili uspešni, planovi društvene reforme moraju biti u skladu sa opštim tokom civilizacije i ne smeju da idu suviše ispred vremena. Zadatak je društvene nauke da prikupi sve činjenice koje su relevantne za društvenu evoluciju u prošlosti, kako bi se praktična i društvena politika današnjice mogla uskladiti s onim što se čini da spada u univerzalne zakone razvoja. Društvo ne mora da se posivno povinuje zakonima društvene evolucije, već može razumnom akcijom da ubrza progres, mada ništa ne bi bilo gluplje nego uobraziti da se izradom novog ustava društveni sistemi mogu preobraziti za jedan dan.

Kont je branio svoje predloge tvrdeći da to nisu njegova proizvoljna tvrdjenja, već rezultat proučavanja istorije i nauke o društvu s posebnim osvrtnom na evoluciju i buduće stanje društva. Ovo su neke značajnije Kontove primedbe o ovom problemu:

»Stoga, iz gore iznetih primedbi proizilazi da je hod civilizacije neosporno podvrgnut prirodnom i nepromenljivom zakonu koji nadvladava sva posebna ljudska razmišljanja...«

»Politička nauka treba isključivo da se posveti koordiniranju svih posebnih činjenica koje se odnose na progres civilizacije i da ih svede na najmanji mogući broj opštih činjenica, koje treba da manifestuju prirodni zakon progressa, ostavljajući da se kasnije proceni koji su to različiti uzroci koji mogu da menjaju brzinu ostvarivanja progressa...«

»Društvo, međutim, ne napreduje i ne može napredovati na ovaj način (tj. izradujući ustave za društvenu reformu kao u francuskoj revoluciji). Pretenzija da se olako, za nekoliko meseci, pa čak i za nekoliko godina, može izgraditi jedan društveni sistem u svom konačnom obliku, jeste ekstravagantna himera apsolutno nepomirljiva sa slabošću ljudskog intelekta«.

»Zdravom političkom sistemu nikad ne može biti cilj primoravanje ljudskog roda, jer se ljudski rod pokreće svojim vlastitim impulsom u skladu sa zakonom koji je, mada se lakše može modifikovati, isto tako neizbežan kao i zakon gravitacije. Međutim, zdrav politički sistem može težiti da prosvetljava njem olakša ljudski progres...«

»Postoji velika razlika između spontanog progressa civilizacije i progressa koji nastaje kao rezultat razumnog planiranja. Promene koje on zahteva događaju se kako u prvom tako i drugom slučaju. One mogu biti samo odozbe ne za duže vreme i mogu se ostvariti pošto su prethodne izazvale više ili manje ozbiljne perturbacije, već prema prirodi i značaju tih promena. Poremećaji

koji tako nastaju u političkoj strukturi mogu se u velikoj meri izbjeći prihvatanjem mera zasnovanih na tačnom poznavanju promena koje će se i onako dogoditi...«

»Da bi se ovaj cilj postigao, očigledno je neophodno da se, što je moguće tačnije, spoznaju stvarne tendencije civilizacije, kako bismo s njima usaglasili naše političko ponašanje«⁴².

I. Društvena sredina i socijalna i politička teorija

Jedna od osnovnih teza Kontove filozofije istorije jeste tvrdjenje da je postojala veoma prisna veza između tipa društvenog i političkog sistema i socijalne teorije tog perioda. Naučna gledanja o društvu jedva su se mogla očekivati u teološkom periodu. Kont to veoma jasno iznosi u sledećem pasusu: »Čovek ne može da se oslobodi uticaja svoje okoline, jer je njegov život kratak, a razum nepouzdan. Čak i najsmelije sanjalice odražavaju u svojim snovima društveno stanje svoga doba«⁴³. Najbolje izlaganje ovog problema može se naći u njegovom istorijskom pregledu ranijih pokušaja da se stvori jedna sistematska nauka o društvu. U svim Kontovim delima evidentan je uticaj društvenih političkih ideja njegovog doba.

J. Rezime Kontovih ideja o društvu

Neki pisci su Kontovu sociologiju nazivali »prolegomenom« za sociologiju. Isto tako, ne bi bilo netačno ako bismo rekli da postoji isti odnos između njegove teorije o društvu i državi i teorija mnogih kasnijih sociologa. Glavna Kontova socijalna i politička učenja, koja su dala podstreka kasnijem razvoju, su sledeća: 1) sociološki pogled na državu i teza da se političke delatnosti i institucije moraju proučavati u širem društvenom okviru i društvenim odnosima; 2) organska teorija društva i države, koju su kasnije razvili Spenser, Šefle, Lilijenfeld, Fuje, De Roberti, Uorms i drugi; 3) univerzalnije sociološko učenje po kojem država nije veštački proizvod racionalnog uočavanja njene korisnosti,

⁴² Ibid., IV, 536, 558—60. Za Wardovo gledište da je Comte bio preteča teorije socijalnog telezisa, videti *Dynamic Sociology* (2 vols.; New York, 1883), I, 137.

⁴³ *Philosophie positive*, II, 11; citirano kod L.M. Bristola u *Social Adaptation* (Cambridge, 1915), p. 12.

već prirodni proizvod društvene nužnosti i istorijskog razvoja; 4) teorija da se jedine razumne granice državne delatnosti mogu utvrditi proučavanjem socioloških načela, a ne pozivanjem na »prirodna« prava; 5) odgovarajuće priznavanje izuzetno važne funkcije širih društvenih i vanpravnih metoda društvene kontrole — postupak kojeg su se pridržavali pisci kao što su profesor Ros, Kuli, Gidings i Samner; 6) priznavanje nužne međusobne povezanosti mera za poboljšanje društva, osnovnih obeležja ljudske prirode i načela sociologije — okolnost na koju sociolozi stalno ukazuju socijalnim ekonomistima i filantropima; 7) sistematsko shvatanje istorijskog procesa koji je doveo do sadašnje društvene i političke organizacije, karakteristično po naglašavanju prelaza društva i države od vojne na industrijsku bazu — gledište koje su razrađivali Spenser i kasniji pisci.

Kontov neposredan uticaj nije bio veliki, a njegovih odanih sledbenika bilo je veoma malo. Ako se izuzmu Maksimilijen Litre, Kontovi francuski učenici, Frederik Harison i njegova grupa u Engleskoj, pozitivna socijalna filozofija nije bila oduševljeno prihvaćena⁴⁴. Samo nekoliko godina posle objavljivanja dela *Politique* pojavio se darvinizam*. Ovo je, zajedno sa spenserovskom evolucijom, bio preokret koji je sociologiju usmerio ka socijalnom darvinizmu Gumplovica i njegove škole, ili ka manje značajnoj oblasti bioloških analogija koje su razvili Šefle, Lilijenfeld, Uorms i drugi. Spenserovska sociologija je znatno doprinela odbrani doktrine »laissez faire« i opovrgavanju teorije po kojoj se može planirati i usmeravati (*social teleis*). U francuskoj sociologiji posle Konta razvijale su se uglavnom uže oblasti kao što su metodologija, socijalna antropologija i socijalna psihologija.

Sociologija je u Americi u prvoj generaciji bila zasnovana ili na spenserijanstvu, kao što je slučaj sa Gidingsom, na nemačkim učenjima o klasnoj borbi (Klassenkampf), što je karakteristično za Smola i njegovu školu, ili na francuskoj društvenoj psihologiji, koju je prihvatio Ros. Samo je Vord uzimao Konta ozbiljno, ali se on u svom sistemu društvene filozofije toliko odvojio od Konta da su mnogi njegovi čitaoci zaboravili Vordov dug ovom Fran-

⁴⁴ Videti J. E. McGee, *A Crusade for Humanity: The History of Organized Positivism in England* (London, 1931).

* Misli se na pojavu Darvinove knjige *Poreklo vrsta*, 1859. — *Prim. red.*

cuzu. Najzad, skoro potpuna buržoaska dominacija u zapadnom društvu odvrćala je negovanje doktrina pisca koji je toliko kritikovao stihijski kapitalizam kao što je to činio Kont.

Da li će učenja nalik na Kontova imati bilo kakvog uticaja prilikom izrađivanja budućih planova društvene reorganizacije — spada u domen proricanja a ne istorije teorije o društvu. Ipak se sa sigurnošću može reći da će za reorganizaciju društvenog poretka biti potrebna neka shema koja neće biti ništa manje obuhvatna od Kontove.

Nedavni razvoj na intelektualnom i društvenom polju, koji je donekle sličan osnovnim Kontovim idejama, nalazimo u humanističkim koncepcijama religije koje su izneli Džon Ditrih, Čarls Fransis Poter i drugi; tako je i tehnokratski pokret koji bi želeo da se ekonomski život preda inženjerima; shvatanje da elita treba da upravlja, što su prihvatili Novikov, Moska i Pareto, a što je na vulgaran i neiskren način prisvojio fašizam; i koncepcija menadžerskog društva kako su je izložili Džejms Bernam i drugi.